

Tranorna vid Kvismaren – vart tar de vägen sedan?

Mikael Hake, Ragnar Edberg & Paola de Keizer

I de två föregående utgåvorna av Fåglar i Kvismaren (FiK) har Viltskadecenter redovisat några resultat från de studier av tranans rörelsemönster som vi gjort vid Kvismaren 2002–2003. En stor del av arbetet har bestått av att observera och pejla de unga tranor som försetts med individuella färggringskombinationer och radiosändare och som hållit till i området. Denna gång väljer vi att berätta lite mer om fåglarnas rörelsemönster över större områden, det vill säga vart de tar vägen efter att de lämnat Kvismareområdet.

Tranan trivs

Det är ingen hemlighet att Kvismaren erbjuder exceptionellt gynnsamma betingelser för tranan. Kombinationen grunda slättsjöar och mycket odlad gröda är perfekt för en fågel som är allätare och dessutom överntar stående i grunt vatten. Under de senaste 15 åren har antalet tranor, som vistas vid Kvismaren, ökat mycket snabbt, och parallellt med detta har även de skador som de gör på odlad gröda ökat. Viltskadecenter arbetar för att ge råd och sprida kunskaper om hur dessa skador kan förebyggas. Under åren 2002–2004 har vi i detalj studerat rörelsemönstret hos de tranor som vistas vid Kvismaren. Tack vare att vi försett ett antal tranor med radiosändare, har vi fått mycket nya kunskaper om hur de fåglar som håller till i området betar sig. En del av resultaten har tidigare redovisats i *FiK*. Det som många säkert frågat sig när de läst dessa rapporter är vad som händer med tranorna efter att de lämnat Kvismaren. Det tänker vi därför redogöra för här.

Samlingsplats under hösten

Under åren 2002–2003 märkte vi 27 tranungar med individuella färggringskombinationer nära Grimsö Forskningsstation, ca 60 km norr om Kvismaren, samt i trakterna av Svartådalen, ca 90 km nordost om Kvismaren. 22 av fåglarna försågs dessutom med radiosändare som sattes fast som en liten ryggsäck. Som vi noterade redan i förra numret av *FiK*, är Kvismareområdet inte någon traditionell rastplats, utan fungerar

snarare som en samlingsplats för tranor som härstammar från häckningsplatser inom en ganska vid radie runt Kvismaren. Detta gäller åtminstone under sommaren och hösten, då omsättningen bland de tranor som vistas i området är låg.

Till skillnad från många andra fågelarter flyttar tranorna söderut i familjegrupper, när de lämnar häckningsområdet. De flesta av de märkta ungarna har följt med sina föräldrar ner till Kvismaren redan under sin första höst. Dessutom har flera av de märkta fåglarna återvänt till området senare i livet som ett- eller tvååringar. Av de 18 familjer, i vilka ungarna försågs med sändare, dök 14 (78%) upp vid Kvismaren efter att de lämnat sina häckningsrevir. Samtliga tre ungar som märktes med sändare 2002 kom tillbaka till Kvismaren 2003, och två av dem återvände dessutom 2004 som tvååringar (tabell 1). De två som kom tillbaka som både ett- och tvååringar hade besökt Kvismaren tillsammans med sina föräldrar hösten 2002. Av de 19 ungar som sändarmärktes 2003, återvände bara fem 2004 (tabell 1). Samtliga fem hade besökt Kvismaren tillsammans med sina föräldrar under hösten 2003. Det kan tyckas att fem av 19 är en låg återvändsprocent, men då skall man ha klart för sig att många unga tranor inte bryr sig om att flytta hela vägen upp till Sverige under sitt första levnadsår, utan stannar längre söderut. Vi fick ett exempel på detta under 2004, då en av våra ettåriga sändartranor tillbringade sommaren i norra

Laguna de Gallocanta är en stor, grund slättsjö som ligger i nordöstra Spanien. Det är en viktig rastplats för de tranor som kommer söderifrån och skall flyga vidare över Pyrenéerna. Här tar en flock på ca 7 000 tranor höjd innan de ger sig av på den farofyllda färden norrut. Foto: Mikael Hake.

Tyskland. Det verkar trots allt, som om det är stor sannolikhet för att unga tranor skall återvända till Kvismaren senare i livet, om bara föräldrarna tar med dem dit under deras första höst.

Tranor i öst och väst

Eftersom många tranor har fångats och försetts med färgringar, vet vi ganska väl hur de allmänna flyttstråken går för de tranor som häckar i olika delar av Europa. I huvudsak verkar tranorna följa en västlig och en östlig flyttrutt över Europa (figur 1). Den västliga rutten går över Tyskland och Frankrike ner till övervintringsområden i Spanien, och används i huvudsak av de tranor som häckar i Sverige, Norge och västra Finland. Den östliga rutten går via Baltikum, Ungern och Italien till övervintringsplatser i Nordafrika. Denna rutt används mest av tranor som häckar från Finland och österut. Dessutom finns det en mindre andel tranor som kommer norrifrån och ”tvärrar över” mellan de två huvudrutterna (figur 1). Tack vare att flera hundra svenska tranor försetts med färgringar, vet vi också en hel del om våra svenska tranors flyttvägar. Observationer av märkta fåglar visar att så gott som samtliga tranor som häckar i söd-

ra Sverige följer den västra flyttrutten och övervintrar i Spanien (figur 1). Däremot verkar åtminstone en del tranor, som häckar i norra Sverige från Umeå och norrut, flytta längs en mer östlig rutt, åtminstone i början av flyttningen. Huruvida några svenska tranor följer den östliga rutten fullt ut, återstår dock att bevisa med hjälp av återfynd eller observationer av märkta individer.

Gruppresa mot söder

Vart tar då tranorna som håller till vid Kvismaren, vägen när de lämnar området under hösten? Till att börja med kan man konstatera att de har brutit upp ungefär vid samma tidpunkt de senaste åren. 2003 försvann till exempel alla de ca 9 000 tranor som höll till vid Kvismaren som i ett trollslag den 12 oktober. 2004 räknades 9 300 tranor in vid övernattningsplatserna på kvällen den 8 oktober, varav samtliga gav sig av dagen efter. Visserligen varierar tidpunkten för försvinnandet en hel del från år till år beroende på väderleksförhållanden, men det är nog att betrakta som normalt att avflyttningen söderut sker mycket synkroniserat och i hög grad är styrt av meteorologiska förhållanden.

Figur 1. Karta som visar de viktigaste rast- och övervintringsplatserna för de tranor som flyttar längs den västra, respektive östra huvudrutten genom Europa. 1 = Rügen-Bock (Tyskland), 2 = Berlinområdet (Tyskland), 3 = Lac du Der du Chanteqoc (Frankrike), 4 = Arjuzanx (Frankrike), 5 = Gallocanta (Spanien), 6 = Extremadura (Spanien), 7 = Matsalu (Estland), 8 = Hortobágy (Ungern). Kvismaren är markerad med bokstaven "K".

2004 skedde uppbrottet i samband med att en distinkt kallfront passerade söderut över landet. Kallfronten förde med sig mycket kyligt väder och hårda nordvindar, vilket gjorde att tranorna kunde få fin medvind under flyttningen. Redan tidigt på morgonen den 9 oktober, gav sig de första fåglarna iväg söderut på låg höjd, och vid tolvtiden var så gott som samtliga fåglar försvunna. De brydde sig alltså inte ens om att vänta på de termikvindar, som de normalt utnyttjar under flyttningen, vilket bara bevisar att vindförhållandena för sydflyttning var optimala.

Vilken är då tranornas första anhalt efter att de lämnat Kvismaren? Svaret är utan tvekan området Rügen-Bock i nordöstligaste Tyskland (figur 1). Nästan samtliga tranor som hållit till vid Kvismaren innan de flugit söderut har påträffats där. Som exempel kan nämnas 2003, då elva av de tolv familjer som höll till vid Kvismaren under hösten påträffades i Rügen-Bock. Variationen i hur länge de stannar där är dock stor och beror säkert på väderleksförhållanden och individuella skillnader i flyttningsstrategi.

Hösten 2003 var det många av tranorna som stannade en längre tid i området, medan situationen var den motsatta 2004. Tack vare att många pejlar våra tranors sändare på deras väg genom Europa, gjordes en unik observation av tranans flyttning 2004. De två tvååriga tranor, som höll till vid Kvismaren under hösten (tabell 1), drog iväg söderut tillsammans med de andra tranorna under morgonen den 9 oktober. Klockan 18:43 respektive 19:12 började signalerna från deras sändare att höras från norr i en mottagare, som kontinuerligt stod på vid Rügen-Bock. Till allas förvåning stannade emellertid inte tranorna där. Efter att signalerna från sändarna hörts under två timmars tid, klingade de av mot söder klockan 21:30, och sedan hördes eller sågs tranorna inte mer i området!

Det är tidigare känt att tranor ibland flyttar när det är mörkt, men bara under mycket speciella förhållanden. Sådana förhållanden rådde uppenbarligen nu, och antagligen tyckte fåglarna att den nordliga vinden var så gynnsam att de bestämde sig för att flyga vidare. Exakt var de landade

De flesta av de tranor som håller till vid Kvismaren övervintrar i de vidsträckta jordbruksområdena i provinsen Extremadura i centrala Spanien. Liksom vid Kvismaren, förekommer här en hel del skadegörelse på den gröda som odlas. Här är det en flock på flera tusen tranor som blivit bortschasade av en missnöjd spansk lantbrukare. Foto: Mikael Hake.

vet vi inte, men båda fåglarna sågs senare vid de stora rast- och samlingsplatserna längre söderut längs den västra flyttruten (figur 1). Det är alltså inte helt omöjligt att de klarade av hela etappen Kvismaren-Frankrike i ett svep - strongt gjort i så fall!

Vinter i Sydeuropa

Efter att ha mellanlandat i Tyskland, drar alltså våra tranor vidare mot sydväst. Inte mindre än 15 av de 22 sändarförsedda tranorna har under senhösten påträffats på den stora rast- och samlingsplatsen vid sjön Lac du Der du Chanteqoc i nordöstra Frankrike (figur 1). Många har också besökt den viktiga rast- och övervintringsplatsen Gallocanta i nordöstra Spanien (figur 1). Fram till årsskiftet 2004/2005 hade elva av våra 22 sändartranor pejlats in i Gallocanta vid minst ett tillfälle under senhösten-vårvintern, och fyra av de fem tranor som bara märktes med färgringar hade setts. Gallocanta, som är en stor och grund sjö som omges av jordbruksområden, är en av de mest betydelsefulla rastplatserna för de tranor som flyttar längs den västra rutten genom Sydvästeuropa, speciellt under våren. Lokalen ligger nämligen en lagom

dagsetapp från övervintringsområdet i Extremadura (se nedan) och är bra placerad, för att tranorna skall kunna vila och samla kraft innan de påbörjar den mödosamma resan över Pyrenéerna.

Extremadura är ett vidsträckt område, som ligger i södra centrala Spanien (figur 1), och här övervintrar många av Kvismaretranorna. Det vet vi genom att många ornitologer varit nere och läst av deras färgringar och pejlat deras sändare. Dessutom görs pejlingar från flygplan över hela området under vintern, så vi har bra kontroll på var fåglarna befinner sig. Av våra 22 tranor med radiosändare har inte mindre än 13 påträffats i Extremadura under vintern. Dessutom har en av fåglarna, som bara försågs med färgringar, lästs av. De flesta Kvismaretranorna övervintrar alltså i detta område, men vi har indikationer på att åtminstone två individer tillbringar vintern i Gallocanta. Möjligen övervintrade även en av våra fåglar i Arjuzanx (figur 1) i södra Frankrike 2003–2004. Tyvärr har vi inte fått uppgifter från vinterns flygpejlingar ännu. Antalet påträffade fåglar i de olika områdena skall därför ses som minimivärden.

Tabell 1. Närvaroperioder för de fem ettåriga och två tvååriga tranor med radiosändare som dök upp i Kvismareområdet 2004 (med kompletterande information om var någonstans i Sverige de i övrigt påträffades under säsongen). Individbeteckningarna talar om i vilket område (GÖ = Grimsö, SD = Svartådalen), samt vilket år fåglarna är märkta. Båda tvååringarna hade tidigare besökt Kvismaren under hösten 2002 (med föräldrarna) och under 2003 (som ettåringar). Samtliga ettåringar hade besökt Kvismaren tillsammans med sina föräldrar under hösten 2003.

Individ	Närvarande	Antal dagar
<u>Tvååringar</u>		
GÖ1-02	23.4–8.10	169
SD1-02*	17.8–8.10	53
<u>Ettåringar</u>		
GÖ1-03	1.6–8.10	130
GÖ2-03	15.7–27.9	75
GÖ3-03**	20.5–1.6 9–12.6 6.8–24.9	67
GÖ4-03***	8.5 27.8–10.9	16
SD1-03	4.6–24.9	113

* Pejldes till ett område ca 30 km öster om Grimsö 15–28.6.

** Pejldes och sågs vid Grimsö och Finnåkerssjön (ca 25 km SO om Grimsö) 5–7.6 och höll till vid Grimsö 30.6–4.8. Pejldes dessutom vid Tåkern 25.9.

*** Sågs vid Finnåkerssjön 15–16.5, samt vid Norra Möckleby på Öland 26.9.

Borta bra...

Liksom Kvismareområdet, erbjuder de vidsträckta jordbruksområdena i Extremadura mycket gynnsamma betingelser för tranorna under vintern. Redan i början av februari börjar emellertid fåglarna bli oroliga, och i mitten av nämnda månad är nordsträcket i full gång. I takt med att tranopopulationen ökat kraftigt under de senaste decennierna, har även deras flyttbeteende förändrats. Numera anländer en del av de tranor som häckar i södra Sverige redan i mitten av mars, och de första tranorna vid Kvismaren dyker upp strax därefter.

En käck en

Det råder alltså inget tvivel om att så gott som samtliga tranor, som håller till vid Kvismaren, flyttar längs den västeuropeiska flyttrutten till övervintringsområdena i centrala Spanien. Det är dock inte helt otroligt att det finns undantag. En del tranor har vi över huvudtaget inte sett till eller hört av sedan deras flyttning söderut under första hösten, och de kan mycket väl röra sig över mer östliga områden.

Eftersom fågelskådare, som letar efter märkta tranor, ofta har en tendens att göra detta där man redan vet att det skall finnas märkta tranor, missas säkert en del fåglar som håller till i mindre kända tranområden. Att alla Kvismaretranor inte är stöpta i samma form, bevisas av den ettåriga fågel som sågs i norra Tjeckien, ca 60 km nordost om Prag, den 18 april 2004. Denna tranan hade ingen radiosändare, men färgringkombinationen lästes av, så det råder ingen tvekan om att det var rätt individ. Fågeln har inte setts efter detta, och det skall bli intressant att se om, och i så fall var, den dyker upp i framtiden. Kanske är den undantaget som bekräftar regeln...

Tack

Under de tre år som Viltskadecenters tranoprojekt pågått, har många hjälpt till med avläsning och pejling av de tranor vi märkt. Camilla Wikenros, Malin Viktorsson, Monica Pettersson, Simone Röper, Clas Hermansson, Göran Lundin, Daniel Green och Jan-Olov Bergström tackas särskilt för hjälp med pejling och avläsning av tranorna i Sverige, och förutom dessa personer har flera medlemmar av Europeiska Trangruppen gjort detsamma i övriga delar av Europa. Här skall särskilt nämnas Manfred och Waltraut Napierski, E. Hohl, T. & A. Nestler, Antonio Torrijo, José Antonio Sanchez, José Miguel Pueyo, Manuel Gomez Calzado och Javier Alonso.

Artikeln är publicerad 2005 i: *Fåglar i Kvismaren 20:25-29*, utgiven av Kvismare Fågelstation (årsskrift för 2004).